

**МОВНА ОСОБИСТІСТЬ НОСІЯ ГОВІРКИ
С. ЖУРАВКА ШПОЛЯНСЬКОГО Р-НУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛ.**

*Т. В. Щербина, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
(Черкаси, Україна)
e-mail: Tanya_Bevz@i.ua
ORCID: 0000-0003-0008-5983*

У статті проаналізовано мовні особливості представника мішано-перехідної говірки середньонадніпрянсько-степового порубіжжя, зокрема звернено увагу на фонетичні риси діалектоносія, із-поміж яких виокремлені загальні говіркові та індивідуалізовані.

Говірці с. Журавка Шполянського р-ну Черкаської обл. властиві типові риси південної частини середньонадніпрянського діалекту: збереження середньонадніпрянської основи з нашаруваннями ознак степового говору. Специфічними рисами, притаманними лише діалектоносієві, є несистемна реалізація фонем /o/ звуками [oʲ], [y]; спорадично звук [u] на початку слів, тоді як в інших представників говірки ця риса знівельована; перехід /e/ в [a] в суфіксі -ен- у пасивних дієприкметниках на противагу паралельному вживанню суфіксів -ан- та -ен- у говірці; різний ступінь збереження опозиції [p] : [pʲ] у відмінкових формах іменників на -р через сплутування груп відмінювання; реалізація /f/ як [ф] лише у власних назвах. Аналіз мовлення діалектоносія виявив чітке розмежування мовних кодів залежно від ситуації спілкування, співрозмовника й теми розмови.

***Ключові слова:** діалектоносії, типові говіркові риси, індивідуальні риси мовлення, вокалізм, консонантизм, мішано-перехідна говірка середньонадніпрянсько-степового порубіжжя.*

Актуальність. У сучасних діалектологічних дослідженнях репрезентовані як традиційні підходи до формування емпіричного підґрунтя української діалектології, представлення й аналізу мовних явищ, так і пошук нових ракурсів їх вивчення. Нині особливої ваги набули записи зв'язного говіркового мовлення, у яких найповніше відтворена специфіка багатогранного мовного простору й виявлена неповторність творця діалектних текстів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовна особистість діалектоносія протягом тривалого часу перебуває в колі наукових зацікавлень не лише діалектологів, але й філософів, етно-, психо- й соціолінгвістів. Уведене в науковий обіг В. В. Виноградовим, поняття «мовна особистість» стало предметом різнопланових досліджень у російському мовознавстві [див. за: 1]. У вітчизняній лінгвістиці проблему мовної особистості вивчають у психолінгвістичному (Н. П. Шумарова [2]), соціолінгвістичному (О. А. Семенюк [3]), комунікативному (Л. І. Мацько [4], Л. В. Струганець [5]) аспектах. В українській і зарубіжній науковій літературі мовну особистість розглядають як представника будь-якої сфери суспільства залежно від національності, територіальної належності, вікової категорії, професійної діяльності, характеру тощо. Особливого значення поняття «мовна особистість» набуває у зв'язку з посиленням уваги до текстографічного опрацювання діалектів, адже їх творець – носій говірки зі своїми уподобаннями, переконаннями, сприйняттям доквілля й самоусвідомленням як представника нації й унікальної мовної території.

Мовний портрет носія гетерогенної новоствореної степової говірки репрезентувала Л. Д. Фроляк [6], аналіз лексики дискурсивної особистості зі Слобожанщини – К. Д. Глуховцева [7], у колі зацікавлень І. Л. Демчик – мовна особистість сучасного представника східнослобожанської говірки [8]. Однак цілісних досліджень мовної особистості діалектоносія мішано-перехідної говірки в сучасній лінгвістиці немає, чим зумовлена новизна й актуальність нашої розвідки. **Мета статті** – проаналізувати

фонетичні особливості мовлення респондента говірки с. Журавка Шполянського р-ну Черкаської обл., виокремити типові риси, характерні для говіркової системи, й індивідуальні, притаманні дискурсу діалектоносія.

Предметом нашого дослідження стало мовлення Бевз Лідії Іванівни (далі – Л. І.), 1950 р. н., українки, корінної жительки с. Журавка Шполянського р-ну Черкаської обл., яке належить до мішано-перехідних говірок середньонаддніпрянсько-степового порубіжжя, південної зони середньонаддніпрянського діалекту.

У цьому населеному пункті діалектоносія народилася й прожила все життя, далі сусідніх сіл й обласного центру не виїжджала. Мати й батько Лідії Іванівни – місцеві, їхні батьки теж народилися в Журавці. До 8 класу Л. І. навчалась у загальноосвітній школі, а 11 клас закінчувала у вечірній. Понад 40 років Л. І. пропрацювала листоношею, нині – пенсіонерка. Як об'єкт вивчення Л. І. обрана не випадково: вона є типовим носієм говірки, а головне – мати автора дослідження, що вможливорює максимально повно зафіксувати спонтанне, невимушене мовлення діалектоносія й відобразити тонкощі семантики слів «зсередини», об'єктивно відтворити граматичні особливості записаного матеріалу, засвідчити залежність використання мовних засобів від ситуації спілкування.

Матеріали і методи дослідження. Вивчення мовних особливостей носія говірки с. Журавка Шполянського р-ну Черкаської обл. стало можливим унаслідок спостереження за поведінкою, вчинками Л. І., що дало змогу фіксувати її мовлення під час господарювання, відпочинку, спілкування з членами родини, сусідами й накопичити повні свідчення і про саму особистість, і про специфіку її мовленнєвої діяльності. Особливо результативним стало «включення в мовне існування діалектоносія» (термін М. Й. Конрада [9]), або ж застосування «методу співіснування», який ґрунтується на психологічній контактності між дослідником та інформантом і тривалості спостереження [10]. Відповідно до згаданого методу, мовлення Л. І. записували в природних умовах невимушеного спілкування. Інколи застосовували прийом опитування для уточнення семантики й уживаності окремих слів, фразеологізмів тощо.

Результати дослідження та їх обговорення. Діалектну мовну особистість Л. І. осмислюємо, з одного боку, як представника говірки, а з іншого – як індивідуальність, яка творчо перетворює її. Інформант має здатність до мовної рефлексії, образного й виразного мовлення й унаслідок цього цікава водночас як типовий і яскраво індивідуальний носій мови.

Найменш індивідуалізовані в мовленні Л. І. фонетичні й граматичні риси, у яких відбито особливості говірки с. Журавка Шполянського р-ну Черкаської обл. Система 6-фонемного наголошеного вокалізму названої говірки репрезентована звуками [a], [o], [y], [e], [и], [і], що засвідчено й у мовленні Л. І.: *Бат'ко поїхав у л'іс / хот'ів там подивити'а може шо на дрова / то йе / т'іки йак же ти його забиреш / йак там по до'роз'і та'к і ба'йури*. Лише в одному слові засвідчуємо реалізацію /e/ звуком [и]: *али ж н'іх'то н'ічого ни каже*.

У ненаголошеному вокалізмі виокремлюємо кілька прикметних ознак щодо репрезентації фонем /o/, /e/, /и/, /і/. Типовою для мовлення інформанта є реалізація /o/ звуками [y] та [oʷ] в позиції перед наголошеним [y]: *поки тири'мийу ну'суду / поки по'нас'ікайу кур'ам / у'же й сонце ти'че; зу'зул'а вже поча'ла ку'ват' / т'реба ква'сол'у са'дит'*; *ишли з Н'інкойу Мо'р'гункойу по гри'би / то ко'зул'а дес' метир од нас про'б'ігла*. Менш виявлене «укання» перед [і]: *так наса'палас'а / т'іки до'л'ізла з го'роду; о'но би'ри йайц'а / йа й со'б'і оставила й то'б'і вз'ат'*; *та в нейі чу'жен'кий чо'ло'в'ік; та'ка вже / шо йак й'йі / то до ко'п'і'йки дои'читайе / а йак чу'же / то й руб ни грош'і*, що залежить і від ситуації спілкування, і від співрозмовника (більш помітне під час спілкування з представниками говірки, менш – у розмові з автором статті, що, імовірно, спричинене усвідомленням «відокремленості» експлоратора від інших представників говірки, зокрема рівнем освіти). В одній лексемі фонема /o/ реалізована звуком [і]: *т'реба п'ідку'тит' наво'л'і'чок / во'ни чо'гос' найи'видче р'вуц'а*.

Фонема /i/ на початку слова в говірці с. Журавка репрезентована звуком [i]: *нашо о́то і́грашок тих бу́ло пона́купл'уват' / шоб ти́пер па́лит' п'і́вдн'а; і́споконв'і́ков у нас бу́ло і ба́ба вста́йє ра́но / і ма́ти / і йа / ну ше н'і́хто биз с'в'і́жого ни йшов на ро́боту; і́роди / ви ку́ди о́то по́нпнали / ни́ма вам де на́пастис'а до́ма / о́но тра́ви с'т'і́ки; а і́н'і́йу цей год с'т'і́ки на ди́ревах / бу́де год уро́жайний; рідше звуком [и]: Йа́би ме́нше о́то приди́вл'авс'а / шо в тій та́р'і́лц'і / то **и́наче** д'і́ло бу́ло б; в'чора бу́ло ти́плен'ко / а с'о́дн'і вже **ина́ч'і́ше**; То шо ж той **Йу́рко** / ни́ руки / а **ку́кси** / ну **инва́л'і́д** / та й у́се // чи [i^н]: П'і́ди на́жї́ни **и́ндик'і́в** / бо ци́бул'і ни́ бу́де / і то йа́к за́надили́с'а; **Г'л'ко** Шпа́к жи́в о́там уні́зу / де в нас ти́пер го́род. Зауважимо, що спостереження за мовленням діалектоносіїв у 2000 р. і 2018 р. засвідчують динаміку говірки с. Журавка Шполянського р-ну: якщо в записах 2000 р. від інформантів 1920 р. н. фіксуємо в **ико́ном'і́йі** *служила*; **и́ній** *на дивах такий гарний*; **и́ндики** *вс'у ци́бул'у на го́род'і пи́рипаску́дили*; **Ил'ко** *на ро́боту п'і́шов*; **со́ли** *ми́н'і ку́пи з па́чичку*; **пам'я́ти** *вже ни́ма*; **пропа́дат'** *по́ра / а с'ме́рти* *ни́ма*; то молодші респонденти ці слова частіше використовують з [i] або [и^і] (*іко́ном'і́а, і́ній, и́ндик, Ил'ко, со́л'і, пам'я́т'і, с'ме́рт'і*), що, імовірно, пов'язано з впливом орфографічної норми.*

Фонема /e/ в мовленні Л. І. репрезентована здебільшого звуком [и], який послідовно виявлений у середині слів: **Ми́н'і** *луче шос' ро́бит' / чим ли́жжат' / о́це в ни́д'і́л'у ли́жжала ли́жжала / так у́се бо́лит' / вс'тала / п'і́шла пи́риб́рала в'і́дир* *дво́йє ка́ртопл'і / а то́д'і спиќла пи́р'і́жк'і́в / ше п'і́шла на б́ериг / г'л'ану́ла / чи ка́ртопл'і́ка с'хо́дит'*; руб **ни** *дро́ш'і метр ни́ коси́на*; трапляється на початку слова: *д'і́ти б'і́ж'ат' до ш́коли / це ж у них у́же и́ззамини́ поча́лис'а; дес' із д'і́дом по́йїхали на и́кс'курс'і́йу до дуба на с'та́ре л'і́снич'і́ство*; у кінці слів засвідчуємо [е]: *шоб са́хару ни́ пи́рибори́ч'ит' / бо засоло́да́йє*; намо́ч'ила ба́т'кову ро́бу / хай **одки́сайє**; до **мене** *вже Сла́вко при́ходив*; во́на ка́ртопл'у вс'і́гда **найп'і́зн'і́ше ви́би́райє**; та про те́бе й бала́ч'ок **ни́ма́йє**. Перед складом з голосним [и] фонему /e/ реалізує звук [i]: *йа з ш́остого ќласу в п'і́ч'і то́пл'у / са́м'і оста́вали́с' на ха́з'а́йств'і*; послідовно явище звуженої репрезентації фонему /e/ виявлене в дієсловах після [й]: *у́же со́нце о́но де / а ми т'і́ки с'ні́да́йім; са́найім до в'ечора / аж с'пина́ т́че; ба́лака́йімо про с'ен'ке́ т'ен'ке́; до́вго товчи́мос'а / то́ки пол'а́га́йім спат'*; По́йїхали в Ли́би́дин на па́нахиду / та з'на́йіш / Пит'ро́ни сп'і́шит'; а то на го́р'і́шче вину́су / бу́де на тр'а́пки / а о́стал'не спа́лит' / нашо во́но **вал'а́йіц'а**; Хтос' йа́к поч'не чу́дит' / то **см'і́йі́мос'а** / аж бо́ки рви́мо; У нас цей год ка́бан ни́ зава́льний / то ми йо́го ш'ви́дко пи́риро́бим / за де́н' у ба́нки та бут'лі **схо́вайім**; то йа́к план ни́ **спол'н'а́йім** / то й п'рем'і́йі ни́ **по́лу́ч'а́йім**. Г. І. Мартинова фіксувала звуження артикуляції ненаголошених репрезентантів /e/ до звука [i] в говірках, поширених переважно на периферії середньонадніпряньського діалекту [11, с. 60], зокрема його південній частині. У кількох говірках Середньої Наддніпрянщини дослідниця засвідчила й розширену та дещо обнижену артикуляцію фонему /e/ та репрезентацію її в позиції після губних, передньоязикових і задньоязикових звуками [а], [e^а], [a^е], пов'язуючи перехід ненаголошеного [е] в [а] перед складом із наголошеним [е] з вокальною гармонією [11, с. 65]. Це ж явище притаманне й говірці с. Журавка Шполянського р-ну Черкаської обл. Зокрема, у кількох словах перед складом із наголошеним [е] фонему /e/ Л. І. репрезентує звуком [e^а]: *йа́к'і во́но о́то те́пер ті́ по́р'адки в ш́кол'і / хто в ч'о́му / той у ч'и́рво́ному / той у зе́леному; ке́рейа́ бу́ла ше в мо́го д'і́да*; у старших інформантів засвідчено реалізацію /e/ звуком [а]: *а та́ма́ти бу́ла / йа́к по та́пер'і́шн'ому / ну то́д'і во́ни на́зи́вали́с' пе́рекупки / а та́пер* [12, с. 617–618].

Індивідуальною рисою мовлення Л. І. вважаємо типову фонетичну особливість подільського говору – перехід [е] в [а] у суфіксі -ен- у пасивних дієприкметниках: *чо́гос' За́хар ц'і́лий де́н' набу́р'мос'аний; боршч у́же за́п'равл'аний / т'і́ки сир ше ни́ до́топл'аний; та́ке надво́р'і вже роз'гасло / у́се розк'вас'ане / ну вис'на; до́ска ни́ при́бита / а так / т'і́ки при́тул'ана*, тоді як в інших представників говірки форми з -ен- / -ин та -ан- функціонують паралельно, що є, на нашу думку, ознакою мішано-перехідних

говірок: *суп робл'у ни за^жариний*; *риба була й ^варина / і ^жар'ана*; *зараз порозпус^кайут' / коси / минти^л'айут' / ними / а так гар'нен'ко / йак іде кот^ра зан^лет'ана*; *ка^пуста у мене ^квашина до кар^топл'і; до на^лмиста ^китиц'і ч'ін^л'алис' / або бала^бони роз^пушані*; *йар та^кий за^рошчиний* [12, с. 617–630].

У системі приголосних виразною говірковою рисою в мовленні інформанта є твердість передньоязикових перед [і], якщо цей звук походить із давнього [о]: *ст^лі сто^йав о^тут бли^жче / це вже ^потім його ти^рис^тавили*; *ді^л раніше ^лмазали ^к'із'аком*; *зі^брала сми^лтану / бо вже ^п'ідійшла; зі^йди вниз / там ти^бе ^л'убка ^жде*. Зауважимо, що відсутність м'якшення передньоязикових перед [і], що походить з [о], [е], частіше трапляється в мовленні чоловіка інформанта (батька автора статті): *ти за^рані вс^тала / ше ^п'іди л'аж; сі^л' закри^вайім у ^баночку / бо мок^р'іє; ^п'іду т^рохи ^подрі^майу; то ше ^д'ідів інстру^мент; ^порі^г ни ти^ристу^пнав; ше на го^род ^гній вивизти / та й ^лможна о^рат'.*

Несистемний вияв як у говірці с. Журавка, так і в слововжитку Л. І., має помірне м'якшення шиплячих [ж], [ш] у позиції перед [а], частіше [ч] перед [а], [о], [у]: *д'іти б'і^ж'ат' до ш^коли; ^п'ідстри^жи вже ^ч'олку / ни минти^л'ай нейу / во^на ^ж то^б'і м'іш'айе; ^ч'о^гос' на^супило / наче й ни ти^ридавали по по^год'і; ка^жи ни ка^жи ^тому ^бат'ков'і / в'ін ^нач'е й ни ^ч'уйе; по^лмий ^ч'аш'ки / шоб ^ч'ай було ку^ди на^лит' / а остал'не вже зара^зом по^лмийиш; ^ч'ар'ки мален'к'і то^д'і на^ли^вали / бо х'іба так у^же й ти^ли; та^кий ^ч'удний став; дош'ч'у од вис'ни ни було; ку^ди там ше са^дит' / ше ^рано / ше й го^род ни ви^робл'аний / ше ^т'іки ^поч'и^найут' воло^ч'ит, однак часто трапляються словоформи з твердими шиплячими: ^жсайворонки ^високо в ^неб'і / то дош'ч'у ни ^буде; ^п'ішла шу^кат' / бо ^вже дес' ^гуси по^нипали; ^шаш'іл' по^била хуст'ки / бо ^прошле ^л'іто ни су^шила; ^шанку вд'івай / ни ^дуже ^при^жарило; ^вийди на го^род шос' ^побачиш. Цю специфічну рису засвідчували в багатьох говірках середньонаддніпрянського діалекту, зокрема Шполянщини й Корсунщини [13, с. 52]; напівм'яку вимову [ж], [ч], [ш] фіксував у говірках Звенигородського, Корсунь-Шевченківського, Городищенського р-нів А. П. Могила [14, с. 176], докладно особливості функціонування шиплячих в ареалі Середньої Наддніпрянщини репрезентувала Г. І. Мартинова [15, с. 87–93]. Зауважимо, що в говірці с. Журавка м'якшення шиплячих збереглося лише в мовленні старшого покоління, у молоді ця риса знівельована.*

Відповідно до діалектної норми говірки с. Журавка, у мовленні інформанта збережена давня фонологічна опозиція /р/ : /р'/: *Баба вс'ігда ^рано вста^вала / бо ^д'ідов'і на з^м'іну в за^вод / то т^реба шоб сн'іданок був / а са^ма на бур'а^ки / то^же на ^ц'ілий ден'; та Ма^р'іа с^т'іки на^носилас'а / та^ке ^р'ад'но йак на^ложит' / ^п'ід:ам / а во^на ^т'іки ^т'іки ни^се; у ^тойі о^но н'іколи ^пор'адку ни^лмає / і шо во^на ^робит' / йак на го^род ^вийде / то й ^р'ад'ка ни проса^нає / все в ^нейі ^д'іти; бур'ачку за^врила й ^лморкву / та та^кий са^лат ^буде; го^роди вже ^пови^рували / ^будимо од:и^хат' до вис'ни. Фіксуємо спорадичне посилення функціонального навантаження [р'] у середині внаслідок гіперичного м'якшення та в кінці слова: *Йіван ^поки ^гр'а^ниц'у ти^риїде / то аж то^д'і поз'вонит'; ^Райка приїде по поми^дори / у ^нейі ни^лма / ^гр'адом по^било. Різну міру збереження опозиції [р] : [р'] засвідчуємо у відмінкових формах іменників на -р-, що в мовленні інформанта зазнають модифікації через сплутування груп відмінювання: так, форми род. відм. іменників *кома^р*, *снігур* Л. І. відмінює за зразком м'якої групи: *по^лмаж ^д'ікалоном / то ^лмабут' ко^лмар' вку^сив; сн'ігур'а ти^лпер ^т'іки на од^критках по^бачиш; т^реба ^вигнат' ко^мар'а / дес' вли^т'ів; ка^зали по тили^в'ізору / шо засу^дили там ко^гос' за ха^бар'а; а іменники *монастир*, *календар* – за зразком твердої групи: *по^йїхав до монасти^ра, ку^пила ^нового кал'анда^ра*.***

Для Л. І., як й інших інформантів, носіїв говірки с. Журавка Шполянського р-ну, притаманне ослаблення функційного навантаження аффрикат, що втратили проривний компонент [ʒ] > [з], [ʒ̥] > [ж]: *н'іх'то ми^н'і ни зво^ниє; ^витри ^зеркало / йа його й ^терла / ну ^лмухи вже за^сид'іли; ку^ку^рузу ше ни ^будимо са^дит' / ше ^холодно. Аффрикати [ʒ], [ʒ̥] трапляються лише в окремих словах: о^но ^Гал'чин'і вже ^п'ішли на ^перший ^звоник; ^зм'іл'*

зали^тів у ^кухн^у / ^вижини. У дієсловах 1 ос. одн. чергування [д] // [з̌] нівельоване, що є однією з виразних рис степових говірок [16]: *йа його до^вго ни **бу^ду** / ка^нікули / то хай спит^у; на робо^ту ни **хо^ду** / то й пи^чу ч^асто хло^пц^ам / йе ж ч^ого; в^еч^ором у хати **си^ду** / коли б у^же вис^на / то над^вор^и ^лекше.*

Фонема /ф/ у мовленні Л. І. репрезентована звуком [ф] лише у власних назвах: *стріла **Фи^дос^а** / то од ^його х^іба ж одчи^пиц^а ^лможна / про все пороз^казува^в; **Фед^а** Андру^сишин ^того ^лгоду жи^нивс^а / шо й ми; дес^а во^на жи^ла в **Фи^одос^ійі** / бо ^піс^ама о^т:уда йшли; д^ід **Митро^фан** ^добрий був / сво^йіх ^тро^йе / а ^Райку чит^верту вз^али; в інших словах її заступають [х], [хв]: *маж **хор^ми** / вже хл^іб ^підійшов / шоб гніт ни вти^рат^а / ^треба ви^робл^ат^а та са^дит^а; ^йа^кіс^а там ли^ген^кі **тух^лики** ку^пила / ^аби бу^ло в шо всту^пит^а; ро^бит^а на ^наш^і ^лмебил^{ні} **х^вабриц^і**; а ^йа о^то в **х^варту^сі** / та кла^ду бу^рак на ку^ліна / та й ^чист^у; ти ^йіж / ^німа чо^го **х^візуру** со^бл^удат^а.* Зауважимо, що в інших представників говірки зазначена риса виявлена послідовно: ***Хви^дос^а** по два ^лгоди в од^ному клас^і ^вчивс^а; то ж сва^ти **Хвед^а** і **Хви^дос^а**; **Митро^хван** ^ніколи ни ^лайавс^а / спо^койний був.**

Спорадичний вияв у говірці має збереження давніх сполук губний приголосний + [j]: ***жа^бйач^і** ^кон^церти в ^травн^і ^почи^найуц^а:а.* У кількох словах на місці [й] у мовленні Л. І. засвідчений вторинний епентетичний приголосний [н]: *такий уже **мн^акий** хл^іб ^йак с^віжий; **мн^асо** ^покла^ди в моро^зі^лку; **мн^акен^{ку}** ^тр^апочку да^м / ^нейу ^добре мит^а; **мн^ата** вже го^това / с^ип у ^баночку / та ^й буде на ^зіму; ко^лис^а і в **мн^ача** гу^лали / і в ^ножика; ко^рова **ви^мна** вже на^ли^ває / ^ни^ді^л ^три до ^толу о^сталос^а, хоча в молодших інформантів він не зафіксований: *мй^акий, мй^ата, мй^ач.* Учені зауважують, що «нейтралізація протиставлення /н'/ : /й/, коли фонема з ДО “неназальність” потрапляє в позицію після фонemi /м/ з ДО “назальність”» [11, с. 198], властива більшості діалектів української мови; поширене це явище й у середньонадніпрянських говірках [11, с. 198–200].*

У мовленні Л. І. засвідчуємо переважно відсутність подовження приголосних в іменниках середнього роду на -а: *о^то та^ке в ^нейі **д^іву^ван^а**; ку^пила суб^і **п^лат^а**; ^піди ^виниси **с^міт^а** в **про^вал^а** ^глиб^очен^ако; у нас у ш^кол^і бу^ло **к^реслин^а** / і в ^тебе ^тоже / а шо це ^зараз ^його ^німа; та ^йа^кі ^празні^ки / **Бла^гу^вішчин^а** / **Воз^дви^жин^а**; **ку^куру^зин^а** ^бат^ако вже ^поз^носив / хай ^сохне; це дес^а бу^ло на **С^ікнов^{ен}а**; ^іди в ^погр^іб ^ві^з ^лми **ва^рен^а**; ^зараз у^же ни те **по^кул^{ін}а**; у них **с^ватан^а** бу^ло вис^нойу; ми^ні те **ма^зан^а** ни ^стра^шно; у^же ^треба ку^пл^ат^а на ^по^садку **на^сін^а**; ^піди ^поз^ні^май **пра^на** / бо дош^ч на^ходит^а; **по^сіван^а** вже ^три д^ні ^ли^жит^а / ^треба ^його ^поз^мі^тат^а; ^піду в ^погр^іб ^поз^ні^майу **сна^дін^а** та ^по^лмийу ^кру^жки; ^попал^у **ци^булин^а**; **лу^шпин^а** ^зкар^топл^і ^зва^ру; **ба^дил^а** ^виросло ^вил^ике / а х^тойізна / шо ^під ним ^буде; у став^ку вже ^діти ни ку^пайуц^а / **жа^рко** / та **жа^бу^рин^а** вже ^плава^є; шо во^но ^буде / о^ці ^ціні це **стра^хім^а**; ^піди ^з ^бат^аком до ^по^садки / на^ла^май **к^лечан^а**; ^йак ш^ос^а ^робит^а / то ^треба ^його до **пу^та** до^водит^а; а також в іменнику ж. роду **ро^сада**: *при^йідиши на ті вих^ідні / бо вже ^по^ра **ро^саду** са^дит^а.**

Подовження приголосних засвідчуємо в небагатьох словах: *і^зі^л:а, при^лад^а:а, ви^ши^лван^а:а; частіше словоформи з подовженням приголосних трапляються в текстах про роботу в колгоспі, про устрій життя в радянський час: *^треба ^вста^ват^а **зра^н:а**; о^то та^ке **жи^т:а**; на ^пол^і о^сталос^а ^тіки **со^йаши^ничин^а**; ^скоро ^буде **го^лосу^ван^а**; **пра^вл^{ін}:а** кол^госпу ^рі^шило; да^вали на **оз^до^ровлин^а**:а.* Очевидно, що так діалектоносії розмежовує мовні коди не лише залежно від співрозмовника, але й відповідно до теми розмови. На відміну від названих вище словоформ, іменники з відміни в мовленні Л. І. функціонують із подовженням: *вже да^вно **гла^д:у** ни ви^ши^лвала / ^бі^лше х^рестиком; ^раніше ^ган^алис^а ^за **за^поло^ч:у** / а ^зараз ^йі^йі ^хва^тає; у^же ш^кахва ^ста^ра / ^побита **ша^ші^л:у**; ^тул^ізу ^вима^жу ^під **пі^ч:у**, хоча в інших представників говірки в словах **за^поло^чу, гла^ду** наявна дегемінація. Подовження засвідчуємо і в похідних від дієслова **лити**: *^піду ^кур^ам во^ди **ув^іл:у**; **л:еш** ^ві^драми ^під той ^вино^град / а во^но ^куди ^ді^вайуц^а:а.* У прикметникових формах явище подовження приголосних трапляється в суфіксах емоційної**

оцінки: *а воно то|д'і дублен:е / суп дублен:ий і кар|топл'а дублен:а; вз'ала ту |тичку здоро|вен:у*. Отже, дегемінація в мовленні Л. І. має несистемний характер, що на ширшому діалектному матеріалі з перехідних і мішано-перехідних говірок південної зони середньо-наддніпрянського діалекту засвідчувала Г. І. Мартинова [17, с. 120].

Фонетична система говірки с. Журавка репрезентує різні, часто протилежні діалектні явища. Так, у мовленні Л. І. засвідчуємо гіперизми: «окання» як зворотне до «акання» (*оп'йат' ра|ботайім / а ко|му ж ви та|к'і ро|ботники в |ланц'і |нужн'і*), частіше «окання» фіксуємо в мовленні чоловіка інформанта (*обро|коса, кост|рул'а, Копи|тановка* (сміт Капітанівка Новомиргородського р-ну)); як протилежне до «укання» (*бомаж|ки та до |Павловича, йак мон|д'ерка*). Наявна в мовленні інформанта епентеза: *|пойн'ала / шо |д'іла там у|же ни |буде / т|реба збират' чамай|дани; рад'іво давно вже ни ба|лакає*; протеза [й]: *Йі|ван* звонив / *с|коро при|йіде*; [в]: *ва|кац'йа вже д|ругий раз за |л'іто цв'іте, ва|кац'йіну т|реба при|йн'ат' / |бат'ко зру|бав; в'і|кони об'і|три / бо о|дно йак |мазала / так |лина й ост|алас'*; засвідчуємо її відсутність у префіксі й прийменникові од-: *там во|на ми|н'і граб|л'і й ни од:|ала; од'його при|йшла; од|крій |банку; од|робл'у йак жи|ва |буду; од|сун' зас|над'іле; од|правит' / а в'ін ни |хоче; |рош'і т|реба од:|ат' / од|коли вже по|зичила*. Як гіперичне до протези явище кваліфікуємо відсутність [о] в слові д'ікалон «одеколон»: *д'іка|лоном т|реба за|лит' / йак по|р'ізає|а / а|бо го|р'ілко|у*.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, у вокалізмі та консонантизмі інформанта як типового представника мішано-перехідної говірки середньонаддніпрянсько-степоного порубіжжя виявлені характерні риси південної частини середньо-наддніпрянського діалекту. Мовленню Л. І. притаманне помірне «укання», перехід ненаголошеного [е] > [и], [а^е]; ствердіння приголосних перед [і], що походить з [о], [е]; посилення функціонального навантаження [р'], зменшення функційного навантаження [ф] та африкат, м'яка вимова шиплячих, дегемінація, гіперизми, епентеза, протеза. Індивідуальні особливості мовлення інформанта виявлені в гнучкості щодо розрізнення мовленнєвих ситуацій і перемикування кодів «літературне» : «діалектне» залежно від освіти співрозмовника й теми розмови, збереження діалектних рис порівняно з представниками молодшого віку, у яких вони втрачені.

Результати дослідження створюють підґрунтя для подальшого вивчення специфіки мовної особистості носія говірки с. Журавка Шполянського р-ну Черкаської обл., зокрема перспективним вважаємо аналіз граматичних особливостей мовлення Л. І. за матеріалами зв'язних текстів.

Список використаної літератури

1. Иванцова Е. В. Феномен диалектной языковой личности. Томск, 2002. 321 с.
2. Шумарова Н. П. Представлення мовної особистості через опис урбаністичного простору. *Мовна особистість: лінгвістика і лінгводидактика : матеріали доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Черкаси, 18–19 жовтня 2018 р.* Вип. 4. Київ : Гордієнко Є. І., 2018. С. 181–184.
3. Семенюк О. А. Язык эпохи и его отражение в сатирико-юмористическом тексте: монография. Кировоград, РИЦ КГПУ им. В. К. Винниченко, 2001. 368 с.
4. Мацько Л. І. Мовна особистість Андрія Малишка як лінгвокультурологічний феномен національного виховання у світлі лінгвофілософії. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики.* 2013. Вип. 20. С. 141–146.
5. Струганець Л. В. Поняття «мовна особистість» в українському мовознавстві: Історіографічний аспект. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія : Мовознавство.* 2012. Вип. 1. С. 172–180.
6. Фроляк Л. Д. Ідіолект гетерогенного походження в системі новоствореної говірки. *Діалектологічні студії. 1 : Мова в часі і просторі / Відп. ред. П. Ю. Гриценко, Н. В. Хобзей.* Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2003. С. 173–179.
7. Глуховцева К. Д. Дискурсивність особистості діалектоносія. *Science and Education a New Dimension. Philology, III(11), Issue: 56,* 2015. Р. 48–51.
8. Демчик І. Л. Дослідження мовної особистості сучасного діалектоносія: стан, методи, перспективи. *Лінгвістика : Зб. наук. праць. № 3 (21). Ч. 1.* Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. С. 24–30.
9. Конрад Н. И. О «языковом существовании». *Японский лингвистический сборник.* Москва, 1959. С. 5–16.

10. Коготкова Т. С. Заметки об изучении лексики в индивидуальной речи диалектоносителя (по материалам современных областных словарей). *Русские говоры : К изучению фонетики, грамматики, лексики*. Москва, 1975. С. 285–301.

11. Мартинова Г. І. Середньонадніпрянський діалект. Фонологія і фонетика : монографія. Черкаси, 2003. 367 с.

12. Говірки Черкащини : збірник діалектних текстів / Упорядники Г. І. Мартинова, Т. В. Щербина, А. А. Таран. Черкаси, 2013. 870 с.

13. Лисенко П. С. Фонетичні особливості деяких говірок правобережної середньої Черкащини. *Діалектологічний бюлетень*. Вип. 9. Київ : Вид-во АН УРСР, 1962. С. 45–54.

14. Могила А. П. Деякі фонетичні особливості (консонантизм) говірок Західної Черкащини. *Наукові записки Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка*. Т. 17. Вип. 2. Київ : Вид-во Київського університету, 1958. С. 165–182.

15. Мартинова Г. Твердість / м'якість піднебінних у середньонадніпрянських говірках у проекції на їхню генезу. *Мовознавчий вісник : збірник наукових праць*. Вип. 10. Черкаси, 2010. С. 87–93.

16. Гриценко П. Ю. Степовий говір. *Українська мова : енциклопедія*. Київ : Українська енциклопедія, 2000.

17. Мартинова Г. І. Подовження приголосних в ареалі середньонадніпрянських говірок (у світлі діалектного тексту). *Мовознавчий вісник : збірник наукових праць*. Вип. 24–25. Черкаси, 2018. С. 114–125.

References

1. Ivantsova, E. V. (2002). Fenomen dialektnoi movnoi osobustosti [The phenomenon of dialectal linguistic personality]. Tomsk, 321 (in Russ.).

2. Shumarova, N. P. (2018). Predstavlenya movnoi osobustosti cherez opus urbanistuchnogo prostory. *Movna osobustist: lingvistuka i lingvodudaktuka: materialu dopovidey IV Mizhnarodnoi naykovo-praktuchoi konferenzii*. [Representation of the linguistic personality through the description of the urban space. Linguistic personality: linguistics and linguodidactics: materials of the reports of the IV International scientific and practical conference], Cherkasy, October 18–19, Edition 4. Kyiv : Gordienko Ye. I., 181–184 (in Ukr.).

3. Semenyuk, O. A. (2001). Yazuk epohi i ego otrazheniya v satiriko-yumoristicheskoy tekste: monografiya. [The language of the epoch and its reflection in the satirical-humorous text: monograph]. Kirovograd, RIC KSPU after V. K. Vynnychenko, 368 (in Ukr.).

4. Matsko, L. I. (2013). Movna osobustist Andriya Malushka yak lingvokulturologichnyi fenomen natsionalnogo vuhovannya y svitli lingvofilosofii. [Andriy Malushko's linguistic identity as a linguistic and cultural phenomenon of national education in the light of linguistic philosophy]. Scientific Journal of the National Academy of Sciences of Ukraine. MP Drahomanov. Series 16: The Creative Personality of the Teacher: problems of theory and practice. Edition 20. 141–146 (in Ukr.).

5. Struhanets, L. V. (2012). Ponyatya «movna osobustist» v ukrainskomu movoznavstvi. Istografichnyi aspekt [The notion of «linguistic personality» in Ukrainian linguistics : Historiographical aspect]. *Scientific notes TNPU after V. Hnatyuk*. Voice 1. 172–180 (in Ukr.).

6. Frolyak, L. D. (2003). Idiolect heterogenogo pohodzhenya v sustemi novostvorennoi govorky [Idiolect of heterogeneous origin in the system of newly created dialect]. *Dialectological studies*. 1: Language in time and space / Rep. edit P. Yu. Gritsenko, N. V. Khobzey. Lviv : Institute of Ukrainian Studies after I. Kryp'yakevych National Academy of Sciences of Ukraine, 173–179 (in Ukr.).

7. Glukhovtseva, K. D. (2015). Duskyrsuvnist osobustosti dialektonosiya [Personality Discourse of the Dialect Carrier]. *Science and Education a New Dimension. Philology*, III (11), Issue : 56, 48–51 (in Ukr.).

3. Demchik, I. L. (2010). Doslidzhenya movnoi osobustosti sychasnogo dialektonosiya: stan, metodu, perspektivu [Research of the linguistic personality of modern dialectal carrier: state, methods, perspectives]. *Linguistics: Coll. sciences*. No. 3 (21). Ch. 1. Lugansk : DZ «LNU named after Taras Shevchenko», 24–30 (in Ukr.).

8. Conrad, N. I. (1959). O «yazukovom syschestvovanii» [About «linguistic existence»]. *Japanese linguistic collection*. Moskva, 5–16 (in Russ.).

9. Kohotkova, T. S. (1975). Zаметки об izyichenii leksiki v individyalnoi rechi dialektonositelya (po materialam sovremennuh oblasnuh slovsrei). [Notes on the study of vocabulary in the individual speech dialect carrier (based on the materials of modern regional dictionaries)]. *Russian tales: To study phonetics, grammar, vocabulary*. Moskva, 285–301 (in Russ.).

10. Martynova, G. I., Shcherbyna, T. V., Taran, A. A. (Conductors) (2013). Govorky Cherkashchynu : Zbirnik dialektnuh tekstiv [Dialects of Cherkasy region: Collection of dialectal texts]. Cherkasy, 870 (in Ukr.).

11. Lysenko, P. S. (1962). Fonetichni osoblyvosti deyakuh govirok pravoberezhnoi serednyoi Cherkashchynu. [Phonetic features of some dialects of the right-bank middle Cherkassy region]. *Dialectological Bulletin*. Issue 9. Kyiv : View of the Academy of Sciences of the USSR, 45–54 (in Ukr.).

12. Mogila, A. P. (1958). Deyaki fonetichni osoblyvosti (konsonantizm) govirok Zahidnoii Cherkashchynu [Some phonetic features (consonantism) of the dialects of Western Cherkasy region]. *Scientific notes of the Kyiv State University named after T. G. Shevchenko*. T. 17. Vyp. 2. Kyiv : View of the University of Kiev, 165–182 (in Ukr.).

13. Martynova, G. (2010). Tverdist / myakist pidnebinnyh y serednyonadnipryanskuh govirok y proekciyu na ihnyu genezy. [Hardness / softness of the palates in the mid-upper-Dnieper dialects in the projection of their genesis]. *Linguistics Journal: Collection of Scientific Papers*. Issue 10. Cherkasy, 87–93 (in Ukr.).

14. Gritsenko, P. (2000). Stepovui govir [Steppe speech]. *Ukrainian language: Encyclopedia*. Kyiv : Ukrainian Encyclopedia (in Ukr.).

15. Matvias, I. G. (2005). Dialektna osnova konsonantuvizmy v ukrainskiy literaturnii movi [The dialectal basis of consonantism in the Ukrainian literary language]. *Linguistics*. № 2. 32–40 (in Ukr.).
16. Martynova, G. I. (2018). Podovzhenya prugolosnuh v areali serednyonadnipyrianskuh govirok (y svitli dialektного teksty) [Extension of consonants in the range of Middle-Dniper dialects (in the light of dialectal text)]. *Linguistics Journal : Collection of Scientific Papers*. Issue 24-25. Cherkasy, 114–125 (in Ukr.).
17. Martynova, G. I. (2003). Serednyonadnipyrianskui dialekt. Fonologiya i fonetuka [Middle-Dnieper dialect. Phonology and phonetics]. Monograph. Cherkasy, 367 (in Ukr.).

T. V. SHCHERBYNA. LANGUAGE IDENTITY OF DIALECT CARRIERS USED BY PEOPLE IN ZHURAVKA VILLAGE, SHPOLA DISTRICT, CHERKASY REGION

Summary. Introduction. Nowadays records of coherent dialectal speech became the field of research, in which the most complete reproduction of the specificity of the multifaceted speech space and the uniqueness of the creator of dialectal texts are revealed. It is important to study the speech of speakers of a separate dialect belonging to the southern zone of the Middle-Upper Dnieper dialect, the Upper-Dnipro group of dialects of the eastern zone of the Middle-Upper Dnieper-Steppe frontier. There is no comprehensive study of the linguistic identity of the dialect carrier – the representative of the mixed-transitive dialect in modern linguistics, which is due to the novelty and relevance of our research.

The purpose of the proposed article is to analyze the phonetic features of the speech of the inhabitant of the dialect of Zhuravka village of Shpola district of Cherkasy region, to distinguish the typical features of the dialect system, and the individual, peculiar to the discourse of the dialect carrier.

Research methods. Study of the linguistic characteristics of the native speaker of Zhuravka village of Shpola district of Cherkasy region became possible due to the observation of behavior, actions of the respondent, which enabled us to record his speech during the performance of agricultural work, work in the kitchen, rest, communication with family members, neighbors, and to accumulate complete evidence of the person himself and the specifics of his speech activity. Particularly effective was the «inclusion in the linguistic existence of the dialect carrier», or the application of the «method of coexistence», which is based on the psychological contact between the researcher and informant and the duration of the observation. In accordance with the above method, the respondent's speech was recorded in the natural conditions of a relaxed communication. Sometimes they used a poll to clarify the semantics and use of individual words, phraseologisms, and etc.

Main results of the study. The least individualized in the speech of the respondent are phonetic features, which reflect the features of dialect of Zhuravka village of Shpola district of Cherkasy region. Specific features inherent in dialect transmission are non-systemic phonemes /o/ sounds [o^u], [y]; sporadic implementation of a phoneme /i/ by a sound /u/ at the beginning of the words, while this feature is leveled with the other representatives of the dialect.; the transition /e/ in [a] in the suffix -en-in passive participles, as opposed to the parallel use of the suffix -an and -en in the dialect; different degree of preservation of the opposition [p]: [p'] in the declination forms of nouns to-p because of the confusion of the declination groups; realization /f/ as [f] only in proper names. Analysis of speech of dialect carrier revealed a clear distinction between speech codes, depending on the situation of communication, the interlocutor and the topic of conversation.

Scientific novelty of research results. In the article for the first time the phonetic features of the speech of the carrier of dialect are presented in Zhuravka village, of Shpola district, of Cherkasy region, typical dialectal and individual features are revealed.

Conclusions and specific suggestions of the author. Vocalism and consonantism of dialect of Zhuravka village, of Shpola district of Cherkasy region reveal the characteristic features of the southern zone of the Middle Upper Dnieper dialect: the preservation of the main features of the Middle-Upper-Dnieper foundation with the layers of features of the steppe dialect. Individual peculiarities of the informant's speech are expressed in the flexibility to distinguish speech situations and switch codes «literary»: «dialectal» depending on the interlocutor and conversation, preservation of dialectal features compared with the representatives of the younger age, in which they are lost.

The results of the study provide the basis for further study of the specificity of the dialect of Zhuravka village, Shpola district, Cherkasy region. In particular, we consider the analysis of grammatical peculiarities of the dialect carrier speech on the material of connected texts.

Key words: dialectal carriers, typical features of speech, individual features of speech, vocalism, consonantism, mixed-transitional dialects of the Middle-Dnieper-Steppe border.

Надійшла до редакції 04.03.19

Прийнято до друку 11.03.19